

ETNİK BAKIMDAN MÜTECANİS OLMAYAN BÖLGELERİN KENDİ KADERİNİ TÂYİN HAKKI

Prof. Dr. Tahsin Bekir BALTA

(Türkçeye çeviren : **Doç. Dr. Nuşin AYİTER**)

Bu yazı, Almanya'da tertiplenen tartışmalı bir ilmi toplantıda almanca olarak yaptığım bir tebliğin türkçeye çevrilmiş metnidir. Tebliği türkçeye, değerli meslekdaşım Doçent Dr. Nuşin Ayiter çevirmiştir kendilerine bu lütuflarından ötürü şükranlarımı sunarım.

Bahis konusu ilmî toplantı, Frankfurt civarında, Köngstein'deki ALBERTUS - MAGNUS - KOLLOG (Katolik Öğretim Koleji) tarafından 15-18 Mart 1964 tarihlerinde, Arnoldstem Taunus'daki Protestan Akademisi ile işbirliği halinde, tertiplenmiştir. Bu iki öğretim müessesesi, yine işbirliği halinde, «Milletlerin kendi kaderlerini tâyin yetkisi» üzerinde bir yıl önce ilk bir ilmi toplantı tertiplemişlerdi. Bu defaki toplantı aynı konudaki toplantının ikincisi idi. Konular şunlardı :

- 1) Etnik bakımdan mütecanis olmayan bölgelerin kendi kaderini tâyin hakkı.
- 2) Sömürgeciliğe karşı kader tâyini prensibi.
- 3) Dağıtılmış ve yurtlarından çıkarılmış insan guruplarının kader tâyini hakkı.
- 4) Bölünmüş devlet ve milletlerin kader tâyini hakkı.

Birinci konu (bir tebliğ yazma ve tartışmada ortaya konan soruları cevaplandırma işi) benim, İkinci konu Hindistan'dan Profesör Dr. M. K. Nawaz'ın, Üçüncü konu Viyana Üniversitesinden Doçent Dr. Mieksler'in, Dördüncü konu Bal Üniversitesi öğretim üyelerinden, Bal-Bölge (Basel-Land) İdare Mahkemesi Başkanı Dr. Ernst Fişli'nin uhdesinde idi. Her konuya yarım gün tahsis edilmiş, tebliğleri müteakip etraflı tartışmalar cereyan etmiştir. Bütün bu tebliğ ve tartışmalar Almanya'da yayımlanmak üzeredir.

Sayın Reis, Sayın Baylar.

I — Giriş :

Herşeyden evvel vaki davete candan teşekkür ederim. Sadece kendi kaderinin tâyin meselesi devletler hukukunun memleketim bakımından da en önemli konularından biri olduğu için değil, fakat yabancı ilim adamlarıyla, Sine ira et studio cereyan edecek ilmî fikir mübadelesi, hâlâ mevcut vuzuhsuzlukları bertaraf etmeye ve dolayısıyla tatbikattaki ihtilâfların sulh yoluyla halline yardım edeceği için de bu davete çok severek icabet ettim. Bana düşen vazife, durumu yalnız de lege lata müşahade etmek değil, fakat bilhassa de lege ferenda ele almaktır. Kendi memleketimi de şiddetle alâkadar eden, diğer memleketlerde hattâ denebilir ki, bütün dünyada heyecanlı, sade ilmî değil siyasî ihtilâflara da yol açan bir meselenin münakaşası söz konusu olmakla beraber, müşahade tarzımın tamamen ilmî hudutları içinde kalacağı tabiidir.

Kendi kaderini tâyin probleminin umumî meselelerine temas etmeyeceğim. Son defa bir araya geldiğinizde sizler bu meseleleri zengin fikirlerle dolu ve derinlemesine olarak müzâkere ettiniz ve bu husustaki rapor ele alındığında (1) ancak tebrik edilebilirsiniz. Bu yüzden umumî meselelere sadece bana düşen mevzuu sizlere izahımda fikirlerin imâline zarurî oldukları nisbette temas edeceğim.

Kendi kaderini tâyin prensibinin Devletler Hukukunda yöneltici bir fikir mi, yoksa âmir bir hukuk kaidesi mi olduğu meselesi rapordan çıkardığıma göre sizleri son toplantıda çok meşgul etmiştir (2). Bu arada meydana gelen görüş ayrılıkları, bugün-belki iki istisna bir tarafa bırakılırsa-bu prensibin hukukî önemini inkâr eden hiç bir devletin bulunmadığı göz önüne alındığında-telif edilebilir. Diğer bir mesele de, devletlerin her münferit hadisede bu esasa uygun hareket edip etmedikleridir. Burada bir taraftan devlet olarak ayrılmış ahali problemi ile diğer tarafta kolonilikten kurtarma problemi arasında göze çarpan bir bölünme müşahade olunmaktadır. Birinci halde hemen hemen ihtilâfsız olarak tatbi-

(1) Krşl. Kurt Rahl. (nşr.) Studien und Gespraechе über Selbstbestimmung und Selbstbestimmungsrecht, Bd. 1: Inhalt, Wesen und gegenwaertige praktische Bedeutung des Selbstbestimmungsrechts der Völker, München 1964.

(2) age. 128 ve dev. 171 ff., 209 ve dev.

katta kendi kaderini tâyin prensibi bağlayıcı bir devletler hukuku kaidesi telâkki edilmektedir. Halbuki ikinci halde tatbikatta tam aksi telâkkinin hâkim olduğunu görmek mümkündür.

II — Modern Türkiye ve Kendi Kaderini Tâyin Prensibi :

Modern Türkiye teşekkül ederken -yani bir çeşitli milliyetler devleti olan Osmanlı devletinden modern bir millî devlet haline gelirken Wilson'un- 12 inci maddesi Osmanlı Devletine atıfta bulunan- 14 meşhur maddesinin tesiri altında kendi kaderini tâyin prensibini benimsemiştir.

Gerçekten serbest seçilmiş son Osmanlı meb'usan meclisinin ilân ettiği ve modern Türkiye'nin doğduğu millî mücadelenin gaye ve programını teşkil eden Ahdi millî (3) bu prensibe dayanır.

Bu hususa uygun olarak, kendi kaderini tâyin prensibi Türkiye'nin o zamanki dış münasebetlerinde önemli bir rol oynamıştır. Filvaki, o zaman Sovyetler Birliği ve dolayısıyla onu teşkil eden Devletlerle Türkiye arasındaki devletler hukuku mukavelelerinde kendi kaderini tâyin prensibine sarahaten atıfta bulunmaktadır (4).

Fakat bilhassa Türkiye ile İttifak ve İtilâf devletleri arasında Birinci Dünya Harbine son veren Lozan anlaşmasının müzakereleri Türk heyeti tarafından Milli misakın, böylelikle de kendi kaderini tâyin prensibinin bayrağı altında yürütülmüştür. Buna göre Türk heyeti ısrarla kendi kaderini tâyin prensibinin evvelâ ahâlisinin üçte ikisinden çoğu Türk olan Batı Trakyaya tatbikini istemiştir. Bu talep müttefiklerin ve Balkan devletlerinin müşterek direnmeleri yüzünden kabul ettirilememiştir (5). Lausanne mukavelesi, Çanakkale boğazının girişi önünde bulunan ve bu yüzden Türkiye'ye kalmış olan iki küçük adadaki

(3) Mütareke zamanında (1919 senesi sonu) seçilmiş olup, İstanbul'da devletin baş şehrinde toplanmış ve 17 Şubat 1920 de ittifakla Ahdi milliyi kabul edip onu yabancı parlâmentolara bilhassa müttefiklerin parlâmentolarına bildirmiş ve dünya efkârı umumiyesine arzemiştir. Bir ay sonra meclis müttefik devletlerin mütareke zamanında zaten İstanbul'da bulunan kuvvetleri tarafından 16 Mart 1920 tarihinde şehrin mühim yerlerini zorla işgal etmeleri üzerine son bulmuştur. Bu hâdise (23 Nisan 1920 de) Ankara hükümetinin kurulmasına sebep olmuş ve modern Türkiye'nin kuruluşuna ehemmiyetli surette tesir etmiştir.

(4) Ek II ye bakınız.

(5) O zamanki nüfus durumları hakkında Recueil des actes de la conference de Lausanne sur les affaires du Proche - Orient (1922 - 1923), premiere partie p. 28.32 ve ilh. deki malûmata bakınız. Türklerin verdiği bilgiye nazaran ahâlinin sayı iti-

(İmroz ve Bozcaada) Yunan ahali için öngördüğü kendi kendini idare hakkını Batı Trakya'daki Türk ahaliye vermemiş, hattâ kendi kendini idare prensibini bile öngörmemiştir (6).

Türk heyeti Lausanne sulh müzakereleri esnasında Musul meselesinin halli için de kendi kaderini tâyin prensibinin tatbikinde ısrar etmiş fakat muvaffak olamamıştır. Lozan mukavelesinin tarafların müzakerelerine ve Cemiyeti akvama bırakmış olduğu bu meselelerin hangi çapraşık yollardan kendi kaderini tâyin prensibine aykırı ve İngiliz arzularına uygun bir şekilde halledilmiş oldukları malûmdur (7). Lausanne sulh müzakerelerinde Türk heyetinin, kendi kaderini tâyin prensibini sadece kendi memleketinin menfaatına savunmakla yetinmemiş olduğunu da belki hatırlatmam yerinde olur. Heyet bu prensibi eski Osmanlı devletinin Arap ahali lehine de müdafaa etmiş ve antlaşmanın bu hususla ilgili hükmü için münasip bir formül bulunmasına gayret etmiştir (8).

Bu giriş, Sayın Baylar, milletlerin kendi kaderini tâyin hakları meselesinin Türkiye için yabancı olmadığını göstermek üzere yapılmıştır. Saniyen bu giriş kaba taslak da olsa Modern Türkiye'nin bu prensip karşısındaki tutumunu göstermeğe de vasıta olacaktır. Şimdi asıl mevzuuma geçebilirim.

III — Etnik bakımdan gayri mütecanis bölge :

Bu hususta ilk sorulacak sual bittabi etnik bakımdan gayri mütecanis bölgeden ne anlaşılacağıdır. Zannederim bu sorunun cevabı şudur : - Coğrafi, tarihi bakımdan yahut diğer bakımlardan-

barıyla durumu şudur : Türkler 129.118, Rumlar 33.901, Bulgarlar 26.266, diğer milletler 2903. Türk halk gurubunun bütün nüfusun üçte iki ekseriyetine sahip olduğu görülmektedir. Ne Yunan ne de müttefik murahhas heyetleri bu sayıların sıhhatini ciddi bir şekilde münakaşaya yanaşmamışlar bilâkis hepsi doğrudan doğruya veya dolayısıyla Türk çoğunluğunu kabul etmişlerdir. Şu hususu da ilâve etmek lâzımdır ki, hellenleştirme tedbirlerine rağmen bugün dahi Batı Trakya'da ahalinin Türk olan kısmı muhtemelen ekseriyettedir. Doğru sayılar kesinlikle bilinmemektedir.

(6) Müttefikler ve Yunan tarafı kendi kaderini tâyin prensibini reddederlerken esas itibariyle Türkiyenin Batı Trakya'yı bir devletler hukuku mukavelesiyle Bulgaristan'a devretmiş olduğunu, Bulgaristanın da burasını Neuilly anlaşmasıyla müttefiklerin emrine verdiğini, müttefikler tarafından ise Batı Trakyanın Yunanistan'a verildiğine dayanmıştır.

(7) III No : lu Ek'e bakınız.

(8) IV No : lu Ek'e bakınız.

bir bütün telâkki edilebildiği halde birden ziyade etnik gurubun oturduğu ve bu sebeple bir bütün teşkil etmeyen bölgelere etnik bakımdan gayrı mütecanis bölge denir. Bu gruplar daimi olarak o bölgede sâkin kimselerden meydana gelmelidir. Meselâ endüstri iş gücünün bir yerden bir yere geçmesi gibi muvakkat oturmalar kâfi değildir. Daimi surette sâkin olan bu daimi oturmaları, memlekette kökleşmiş olmaları sebebiyle kendilerine itibar ve değer tanınmasını talep edebilirler ve fiilen de etmektedirler. İtibar ve değer (Selbstgeltung) etnik grubun, grup olarak mevcudiyetine bağlı ihtiyaçlarının tanınmasını istemektedir (9).

Bir etnik gurubun bu vasıflara sahip olması, onun kendisine mahsus bir toplum şuuru, birbirine bağlılık hissi, kendine has biyolojik ve kültürel hayatıyeti olması ile kabildir. Bunlar da bir halk veya millet olan, yahut bunların bir parçası olan gruplarda rastlanan hususiyetlerdir.

IV — Bu gibi bölgelerde kendi kaderini tâyin hakkının süjeleri : Çoğunlukça tâyin prensibi yahut Birlikte tâyin prensibi.

Mevzuumuzun müzakeresinde sormamız gereken ikinci soru şudur : «Etnik bakımdan gayrı mütecanis bir bölgede kendi kaderini tâyin hakkının süjesi kimdir ? Bu suale iki şekilde cevap mümkün görünmektedir. Cevapların birincisi bütün halkın tüm olarak bu hususta karar verebileceği olabilir. Bunun da pratik neticesi ekseriyetin bağlayıcı kuvveti haiz olmak üzere ekalliyet hakkında karar vermesi olur. Şu halde meselâ bir bölgede iki etnik gurup mevcutsa ve bunlar sayı bakımından farklı kuvvette iseler, ikisi arasından daha kuvvetli olan, kaderi tâyin hakkını fiilen ve münhasıran elinde tutacaktır. Cevapların ikincisi etnik guruplardan her birisinin bu sıfatla bütünün kendi mukadderatını tâyin kararına

(9) Lozan mukavelesinin 10 uncu maddesi : «Türkiye hâkimiyeti altında kalan İmroz ve Bozcaadaları idarei mahalliyeye ile eşhas ve emvalin himayesi hususunda gayrı ahali mahalliyeye her türlü teminatı bahşeden anasırı mahalliyeden mürekkep bir teşkilâtı mahsusai idariyeye nail olacaktır. Salîfüzzikir adalarda emniyet ve asayiş balâda mezkûr idarei mahalliyeye marifetiyle ahali mahalliyeye beyanından alınan ve idarei mahalliyenin emri tahtında bulunan bir heyeti zabıta vasıtasıyla temin olunacaktır.» Müttfiklerin kendi projelerinden intikal etmiş olan bu prensip Türkiye tarafından itirazsız kabul edilmiştir. Bu husus da Türk murahhas heyetinin kendisi tarafından müdafaa edilen kendi kaderini tâyin prensibi söz konusu olduğunda takip ettiği dürüst hattı hareketi gösterir.

iştirak etmesi gerektiği olacaktır. Bu hal tarzının ratiosu, her bir grubun hayatı olarak yani mevcudiyeti ve bu yüzden -görmüş olduğumuz gibi - değer ve itibarı bakımından bu karardan müteessir olacağıdır.

Bu iki hal tarzından birincisi ekseriyet fikrine istinat etmektedir; bu yüzden bu hal tarzına «Çoğunlukça tâyin» denebilir. İkincisi ise birlikte tâyin fikrine dayanmaktadır. Bu hal tarzına da «Birlikte tâyin prensibi» denebilir. Hali hazırda cereyan etmekte olduğu gibi, milletlerarası müzakerelerde, -benim bildiğim kadar hiç bir zaman ilmi bakımdan açıkca karşılaştırılmış olmamakla beraber - her iki prensibi de savunanlar vardır. Halbuki böyle bir karşılaştırma zaman zaman ileri sürülen delilleri ve karşı delilleri mümkün mertebe ihatalı bir şekilde izah etmek için de zaruridir.

Çoğunlukça tâyini prensibi, -ki bu prensip bilhassa mevzuu bahs bölgede sayıca üstün olan etnik gruplar tarafından savunulmakta olup bu yüzden bu anda bilhassa Yunan müellifleri tarafından benimsenmektedir (10) - meselenin demokratik esaslara göre çözülmesi gerektiği noktasından hareket etmektedir. Demokraside ekseriyet karar verir. Bu demokrasinin kendine has mahiyetinde mündemiçtir, doktrininin nüvesidir. Kendi kaderini tâyin prensibi bilâvasıta demokratik düşünceden çıkmaktadır. Binaenaleyh bu fikri kendi kaderini tâyin gibi bir demokratik hakkın kullanılmasında tesirsiz bırakmak çelişmeye düşmek olur. Bu demokratik bir prensibi, demokratik olmayan bir tarzda akim bırakmak demektir. Böylece, sayı ekseriyetinin yani tek başına ekseriyete sahip etnik gurubun, söz konusu etnik bakımdan gayri mütecanis bölgede tâyin hakkının süjesi olması gerekir. Etnik ekâlliyyet gurubunun bu kararda payı olmadığı gibi demokratik prensiplerin olduğu gibi tatbiki halinde de kendisine bir hisse düşmez.

Demokrasi ve ekseriyetin kararı prensiplerinin burada olduğu gibi aynı mânada kullanılmalarını kesinlikle reddetmek isterim.

(10) Bütün bunlar meselenin daima ve her zaman etnik noktai nazardan vaz edilmesini icap ettirmez. Lübnanı düşünürsek burası etnik olmaktan ziyade dinî bakımdan gayri mütecanis bir bölgedir ve aynı şekilde dinî bakımdan gayri mütecanis bölgenin, tarihî, hukukî ve sair bakımlardan bir bütün sayılabildiği halde birden ziyade dini temsil eden gurup tarafından meskûn bir bölge olduğunu, bu gurupların o bölgede devamlı surette oturduğu için —yukarıda tarif edilen mânada— değer ve itibar görmeyi yani mevcudiyetlerini ve hayatî ihtiyaçlarını kabul ettirmeyi talep edebilme yetkisine sahip olduğunu ve fiilen de talep ettğini söyleyebiliriz.

Kanaatime göre demokrasi prensibi hiç bir şekilde ekseriyet prensibinin tatbiki ile tükenmiş olmaz. Daha ziyade demokrasi umumî meselelerde, esaslı gayretlere rağmen ittifak elde edilemezse son hal çaresi olarak ekseriyet kararına baş vurur. Zira demokrasi, âmme hayatının, devlet bünyesi, anayasa yapısı ve buna mümasil meselelerde uzun ömürlü kararlarda bu esas meseleler bakımından bir Consensus Omnium meydana getirilebildiği takdirde bilhassa gerçekleşmiştir.

Ekseriyet prensibinin buna mümasil hallerde bir teviye tatbiki-kine karşı ileri sürülebilecek diğer bir düşünce de şudur : Bir ekâliyetin - hiç olmazsa teorik olarak - kendisi tarafından temsil edilen fikirlere taraftar toplama yoluyla, kazanmış olduğu taraftarların fikir hürriyeti ve siyasî karar hakkı sayesinde, sonunda ekseriyet haline gelebilmesi imkânı demokratik ekseriyet prensibinin bir şartıdır. Demokraside bu imkân hiç olmazsa teorik olarak her ekâliyetin elinde bulunmalıdır. Eğer burada istisnalar kabul edilecek olursa, bunun mânası bu muameleyi gören ekâliyetin sadece siyasî tesir imkânlarının tahdit edilmesi değil, fakat her türlü tesir imkânından top yekûn mahrum edilmesidir. Şu halde bir ekâliyetin - yani müşterek fikirden değil de, müşterek bir dinden yahut etnik mensubiyetten doğmuş bir gurubun - bu mahiyeti dolayısıyla mevzuubahs bölgede bir ekseriyet haline gelmek imkânı ve ümidi kesin olarak yoksa, ekseriyet prensibinin bir teviye tatbiki onu bölgenin kaderine tesir edebilme hususundaki her türlü imkândan demokrasiye aykırı bir şekilde uzak tutmak demektir.

Üçüncü bir noktai nazar da şudur : Ahalinin, sakin olduğu muntıkanın siyasî kaderini tâyin kararını, tabiyet, anayasasının hâkim prensiplerini ve buna mümasil hususları alâkadar eden kararlarını, günlük politika hayatının akışı içinde alınan ve sonra bu akış içinde aynı şekilde düzeltilebilen kararlarla bir tutmamak gerekir. Eğer bir kanunî tanzim tarzı kendinden umulanı gerçekleştirmezse kısa zaman sonra değiştirilebilir. Bütçe tahminlerinin yüksek olduğu meydana çıkarsa, onu engeç müteakip senenin bütçe müzakereleri esnasında indirmek imkânı vardır v.s. Halbuki kendi kaderini tâyin kararları keyfemayeşa tekrarlanamaz. Bunlar mümkün olduğu kadar devam etmek üzere alınırlar, devletin temelini - en iyisi daimi olarak, fakat herhalde bir iki nesil boyunca sürmek üzere - kurarlar. Bir ekâliyetin ekseriyet kararı karşısında değer sahibi olmak ve itibar talebi hakkı bir yana bırakılsa

bile, bu durum bu insan topluluğunun varlık ihtiyacını zedelemeyi hatta ağır bazı hallerde gurubun mevcudiyet hakkını inkâr etmeyi hesaba katmak demektir. Demokrasi bu mudur ?

Dördüncü bir noktaya işaret etmeme müsaade buyurulsun. İçinde muhtelif etnik gurupların birlikte oturdukları ve tarihi, coğrafi ve bunlara mümasil noktai nazarlardan bir bütün teşkil eden bir bölge tasavvur edelim. Bu bölgenin tümü üzerinde kendi kaderini tâyin prensibine göre karar verilecek olsun. Bu bölgede mevcut etnik gruplardan hiç birinin de mutlak ekseriyete sahip olmadığını kabul edelim. Böyle bir halde ne olacaktır ? Ekseriyet fikrinin temsil edilmesi halinde çözüm yolu mevcut nisbi ekseriyet durumlarını mutlak, yani çözüm yolu tekliflerinden biri lehine sayı ekseriyeti haline getirmek gerekecektir. Fakat bu da iki veya daha ziyade etnik grubun karşılıklı olarak bir veya aynı çözüm yolu üzerinde uyuşmalarına bağlıdır. Tabii bu halde de fikrin hiç tesiri olmadığı açık olduğundan daha küçük bir gurubun sayıca daha kuvvetli bir guruba ister istemez iltihaka mecbur olması, yahut nüfuzunu yani mevcudiyetini ve mevcudiyet hakkını daha kuvvetli tarafın keyif veya hüsnüniyetine tâbi kılmasının istenmesi mümkün olabilir. Görülüyor ki, böyle bir halde de ekseriyet fikrinin bir teviye tatbiki ile hiç bir netice elde edilemez.

Fakat ekseriyet prensibi lehine muhakkak ki iki delil ileri sürülebilir : Evvelâ bu prensibin tatbiki çabuk ve bilhassa belirli kararlar alınmasını mümkün kılar. Bunun aksini söylemeye inkân yoktur. İkinci delil olarak rey ekseriyeti elde edemiyen ekâlliyyetin kaderinin mutlaka şikâyete şayan bir kader olması lâzım gelmeyeceği söylenmektedir. Bu da -hiç olmazsa teorik bakımdan- doğrudur. Fakat hadiseleri oldukları gibi görürsek şu müşahadeyi yapmamız kaçınılmaz bir zarurettir: Birbirlerinin karşısında bulunan gurupların etnik farklılıklarından, birinin veya öbürünün yahut her ikisinin milliyetçilikleri yüzünden hiç de hafife alınması mümkün olmayan ihtilâfların doğduğu haller olabilir ve bu haller vardır. Rey azınlıkta kalan ekâlliyyet diğer tarafın ekseriyet kararı ile arzuladığı bölge statüsü ve anayasa nizamı gerçekleşirse az veya çok zora dayanan temessül teşebbüslerine mâruz kalacağını hesaba katmak zorundadır. Böyle bir durum meydana gelirse etnik ekâliyyet gurubu için kesin ve çok ıstıraplı bir mesele ortaya çıkar. Acaba olduğu ve olma hakkını talep ettiği etnik gurup olarak kalmak istiyorsa yerleşmiş olduğu vatanın-

da hâlâ kendisine yer var mıdır ? Bununla 1923'e kadar Türkiye'de yaşamış olan Yunan asıllı vatandaşları kastediyorum ve bunların bugüne kadar zorla başka toprağa yerleştirilmiş olmanın acısını gideremediklerini biliyorum. Aynı devrede Makedonya ve Batı Trakyada Yunan tab'ası olan Türklerin de aynı durumda olduklarını söyleyebilirim. Bu yüzden -bu pratik tecrübeler karşısında gayri mütecanis bölgelerdeki insanları kendi kaderlerini tâyin kararı münasebetiyle zorla başka bölgelere yerleştirme çaresini peşin olarak aradan çıkarmak lâzımdır.

Durum bu olduğuna göre netice kendini şöyle göstermektedir : Mevzuu bahis etnik guruplar arasında saf ekseriyet prensibinden başka bir eşasa dayanması gereken karşılıklı bir anlaşma vücut bulmalıdır. Ancak bu şekilde «vatana müteveccih hak» teminat altına alınmış olur ve bu hakkın teminat altına alınması gerektiği hususunda -sadece bu çevreye münhasır kalmamak üzere hepimiz müttefikiz. Bugün dünyada modern teknik vasıtaların ve bilgilerin kullanılmasıyla ve bu iş için lüzumlu paranın emre amade olması kaydıyla kütlelerin bir yerden başka bir yere nakledilmeleri ve yerleştirilmeleri büyük zorluklar çıkarmadan yapılacak bir iştir gibi hafiflikle söylenmiş sözler sarfedilmektedir. Halbuki buna benzer sözler söyleyen veya bu sözleri tekrarlayanlardan acaba kaç bu hususta yenilmesi icabeden güçlüklerin ne kadar büyük olduğunu mahallinde tetkik zahmetine katlanmışlardır. Zorluklar iklime taallük edebilir; fakat bilhassa sosyal psikolojik mahiyettedirler. Bunların asgari ve bilhassa ehemmiyetsiz olmayan bir kısmı ise alâkalılar için kaldıramıyacakları ve kaldırılmaları da, böyle bir talep onların hukuk şuuruna tesir edeceği için, kendilerinden istenemeyecek olan iktisadî, ruhî ve ahlâkî yükler teşkil edeceğinden, yenilmesi imkânsız güçlüklerdir.

Şu halde netice olarak ekseriyet prensibinin bilhassa ekseriyet gurubunun müsamahasız milliyetçiliği ile müterafik olarak, ekalliyet grubunun mevcudiyetine yönelen tehlikelere müncer olacağını, yahut hiç olmazsa olabileceğini kabul etmek gerekir. Eğer bu tehlikeler bertaraf edilmek isteniyorsa ekseriyet prensibi kullanılmamalıdır.

Bu delillere cevaben, ekseriyet prensibinin müdafileri ekalliyetin haklarının hukuken teminat altına alınabileceğini iddia etmekte ve bu münasebetle iki dünya harbi arasında mevcut devletler hukuku ekalliyetler himayesine atıfta bulunmaktadırlar. Bu muhitte, o zamanki hükümlerin ne kadar az değerleri bulunduğu

hususunda etraflı deliller getirmeğe mecbur olduğumu zannetmiyorum. Bu tecrübeler karşısında sadece etnik ekalliyete mensup olanların ferdi haklarının teminat altına alınmasıyla kalınmaması, fakat ekalliyetin de bütün önemli âmme meselelerinde mes'ul sıfatıyla birlikte karar vermesi çaresi bulunmalıdır.

Bu suretle şimdi sözü geçen «birlikte tâyin» fikrine varmış oluyoruz. Birlikte tâyin prensibi ekalliyeti, mevcut olma hakkını korumak, onun ötesinde de devlet idaresinde münasip bir hisse sahibi olmak durumuna sokar. Kanaatime göre bu prensip Birleşmiş Milletler Anayasasında tanınmış olan kendi kaderini tâyin prensibine de uyar. Hattâ diyebilirim ki, sadece birlikte tâyin prensibi ona uymaktadır. Çünkü Birleşmiş Milletler Anayasası, 1 inci maddesinin 2 nci bendinde sarahaten eşit haklılık ve kendi kaderini tâyin prensiplerine hürmet esasına dayanılarak devletler ve milletler arasındaki dostane münasebetlerin inkişâf ettirilmesi ve dünya sulhünün takviyesi gerektiği söylenmektedir. Şu halde milletlerin eşitliği ve kendi kaderini tâyin prensipleri mefhum olarak yanyana bulunmaktadır. Biri öbürü olmaksızın tasavvur edilemez, hem de -ve bilhassa bunun için- milletler kendi kaderlerini tâyin hakkını kullanmalarında yek diğerine müsavi olmalıdırlar. Milletlerin tümü için cari olan kaide etnik gruplar için de cari olmalıdır. Kendi kaderini tâyin hakkının kullanılmasında eşitlik ise, bir tüm teşkil eden bölge içindeki hiç bir etnik gurubun bu hakkın kullanılmasından mahrum edilememesini icap ettirir. Bu yüzden kanaatimce ekseriyetin tâyini prensibi, birlikte tâyin prensibi ile karşılaştırıldığında bu sonuncu tercih edilmelidir.

V — Birlikte tâyin prensibinin tatbiki ve uzlaşmaya dayanan hal sureti lüzumu :

Bu prensibin tatbikinin gerçekleşmesi, itiraf etmek lâzımki, bazen çok ince ve mudil teknik münferit meselelerin çözümlmesine bağlıdır. Mamafih bu problemin güçlüğü bizatihi prensip aleyhine delil olarak ileri sürülemez fakat onun yardımıyla hukuken hal çaresine bağlanması gereken durumun mahiyetinden ileri gelir. Birlikte tâyin prensibinin hususiyeti alâkalıları müşterek hayati meselelerde bir uzlaşmaya, kompromiye zorlamasıdır. Bu da demokrasinin gerçek mânası değil midir? Kompromiler münhasıran müzakere yolları sonunda meydana gelir. Asla diktadan doğmazlar. Bu yüzden birlikte tâyin prensibinin gerçekleşmesi, ekseriyetin kendi iradesini, ekalliyete onun hayat ihtiyaçlarına mevcudiyet ve işti-

rak haklarına aldırmaksızın zorla kabul ettirmek yolundan sarfınazar etmesi gerektir. Şu halde karşılıklı tavizler gerekmektedir. Her iki grup, etnik ekâlliyet etnik ekseriyetten daha az olmamak üzere, kendi kendilerini tahdit etmelidirler. Bu vazifeyi yerine getirmeye elverişsiz olan bir grup birlikte tâyin hakkını kaybeder. Burada Bonn Anayasasının 18 inci maddesinin temelinde bulunan şumullü hukukî fikri hatırlıyorum. Kendisinden mevcudiyetini yahut tek tek mevcudiyet haklarını veya adil iştirak haklarını ihlâl hattâ ihlâl tehlikesi mevzu bahis olmadığı için böyle bir taviz beklendiği halde ekâlliyet grubunun, ekseriyet grubunun müşterek vatan bölgesinin statüsünde değişiklik yapma arzusuna karşı en ufak bir tavizde bulunmaması hakkın suiistimalini teşkil eder.

Ekseriyet grubunun da kendi statü değişikliği arzularının gerçekleşmesinde ekâlliyetin belirli emniyet arzularını ve haklarını gerekli ölçüde hesaba katmaması, ekseriyet grubu bakımından hakkın suiistimalini teşkil eder.

Her iki tarafça da kabul edilebilecek bir kompromi elde etmeye matuf müzakereler aslında vatanlarında müştereken oturan her iki etnik grubun demokratik bir şekilde selâhiyetlendirilmiş temsilcilerinin işidir. Bittabi diğer alâkalı devletlerin de bu müzakerelere iştirak etmesi imkânı vardır. Hattâ böyle bir iştirakin meselâ 1959 tarihli Kıbrıs hakkındaki Zurich ve Londra anlaşmalarında olduğu gibi münasip hattâ zaruri görülebileceği haller de vardır (11).

İlgili üçüncü devletlerin yardımı ile veya böyle bir yardım olmaksızın her iki etnik grubun demokratik olarak yetkili mümessilleri marifetiyle böyle bir uzlaşma meydana geldiği takdirde kanaatimce bir de plebissit yapılması zarureti yoktur. Ona mukabil gerekli Anayasayı yapma gayesiyle halk temsilcilerinin seçilmesi lâzımdır.

Bittabi böylece meydana gelmiş bir Anayasa eserinin bilâhare halk oyuna arz edilmesine bir mâni yoktur. Eğer bu suretle teyid edilirse bu teyitte değerli bir tamamlama ve takviye mündemiçtir.

VI — Uzlaşma yoluyla çözümün muhtevası hakkında :

Netice olarak uzlaşma yoluyla çözümün muhtevasının ne olabileceği سوالini kendi kendimize sorabiliriz. Evvelâ esas statüye taallük eden hususlarda aşağıdaki çözüm imkânları derpiş edilebilir : Yeni bir devletin kurulması; etnik bakımdan bağlı bulunu-

(11) Ek V'e bakınız.

lan bir devlete veya bütün devletlere ilhak. Yeni bir devlet kurulması ancak özel coğrafi, tarihi veya diğer mutaların bu çözüme imkân verdikleri yahut zaruri kıldıkları hallerde düşünülebilir. Bağlı bulunan devletlerden birine ilhak ilk bakışta daha basit bir çözüm yolu gibi gözükmektedir. Fakat bu çözüm yolu hale göre, bilhassa mevcut grupların oyu ve aksi istikametteki tutumu yüzünden aşılmaz güçlükler arzedebilir. Herhalde bu yol kendi kaderini tâyin prensibi çerçevesinde ancak bütün etnik grupların buna rıza göstermeleri halinde mevzuubahs olabilir. Bütün etnik grupların rıza göstermeleri ise, mevcudiyet ve eşitliklerinin teminat altına alınması ile erişilebilecek bir husustur. Nihayet bağlı bulunulan bütün devletlere ilhak bakımından da iki seçmlik durum ortaya çıkmaktadır. Yani ya Condominium veya taksim. Bu iki çözüm imkânı da güçlükler arzeder. Condominiumda kuruluş ve devam güçlükleri vardır. Taksimde - bilhassa Kıbrısta olduğu gibi coğrafi durum yüzünden uygun bir ayrılma hattı gözükmemesi halinde - ameli güçlükler ve sıkıntılar bulunmaktadır. Fakat münasip bir taksimin mümkün olduğu yahut yapıldığı hallerde bile ekâlliyet grubunun eşitliğinin teminat altına alınması meselesi ortaya çıkacaktır. Zira en müsait iskân durumlarında bile daima bir ekâlliyet grubu kalmış olabilir.

Ekâlliyet grubunun müsavâtı bunların devlete hâkim olan prensiplerde olsun, günlük siyasî hayatın rutin haline gelmiş kararlarında olsun iştirak nisbetine göre bir söz hakkına sahip bulunmaları demektir. «İştirak hakkı nisbetine göre söz hakkı» ise devlet idaresine iştirak, hükümette teminat altına alınmış temsil demektir. Bunun mümkün olduğunu İsviçre misâli göstermektedir. Orada yazılı olmayan fakat bu yüzden de daha az riayet edilir hale gelmiş bulunmayan bir kanuna göre Züriç ve Waadt kantonlarının birer temsilcisi bulunmayan hükümet olamaz. Görüyorsunuz ki, buna benzer hususları bir devletler hukuku yahut bir anayasa hükmü ile şekle uygun bir şekilde tesbit etme zarureti bile yoktur. Bütün bunlar ihmal edilebilir. Ona mukabil her şeyin üstünde zaruri olan bir tek husus vardır: Her iki tarafın da hüsnüniyeti. Bunu ifade etmekle hiçbir veçhile pozitif hukuku küçümsemek istemiyorum. Sadece onun psikolojik kudretinin hudutlarına işaret etmek istiyorum.

Şimdiye kadar belirtilen üç çözüm yolu herhangi bir sebepten dolayı tatbik edilemiyorsa, o zaman bir dördüncü imkân daha kal-

maktadır. Etnik gruba bilhassa kültürel sahada muhtariyet tanımak. Osmanlı devleti bu bakımdan birçok şey yapmış ve eğer benim söylemem caiz olursa -numunelik bir şekilde yapmıştır. Bugün eğer eski Osmanlı devletinin topraklarında Romanya ve Yunanistandan tutun da Suudî Arabistan, Irak ve Cezaire kadar mevcudiyetlerini milletlerin kendi kaderini tâyin prensibine borçlu olan müteaddit müstakil millî devlet varsa, bu Osmanlı devletinin kendini meydana getiren parçaların dinî-etnik muhtariyeti prensibi üzerine kurulmuş bünyesi sayesinde mümkün olabilmektedir.

Bildiğiniz gibi muhtariyetin de iki çeşidi vardır. Birisi hak sahibinin şahsî statüsüne bağlanır ve bilhassa dinî ve kiliseye müteallik hususlarda hattâ hususî hukuka hususiyle şahsın hukukuna (aile hukuku, miras hukuku v.s.) müteallik meselelerde mevzuubahs olur. Diğeri ise devletin hükümran idaresinin muayyen sahalarına şâmil olup, bu yüzden mülkî telâkki edilmek icabeder. Mülkî muhtariyet, lehine kabul edilmek istenen etnik grubun hiç olmazsa memleketin bazı kısımlarında sayıca ekseriyette olması şartına bağlıdır. Meselâ Kıbrıstaki Türk ekâlliyeti için lokal sahalar haricinde de yalnız küçük bölgelerde bu durum vardır. Bu husustaki kanaatımı burada açıklamak istemem bugünkü tebliğimin çerçevesi içine sığmaz.

Söylenenleri bir araya toplarsam aslında basit olan şu cümle ortaya çıkar: Etnik bakımdan gayrı mütecanis olan bir bölgede prensibe taallük eden statü meseleleri orada sâkin bulunan bütün etnik grupları memnun edecek tarzda çözümlenmelidir.

Bir bölge ahâlisinin kendi kaderini tâyin prensibi gereğince bölgelerinin statüsü üzerinde karar verme hakları bütün etnik gruplar için seyyanen müştereken cari olmalıdır. Bunu sadece Birleşmiş Milletler Anayasası ifade etmekle kalmamaktadır -bu husustan bahsetmiştim- fakat herkesin aksi halde alternatifin ne olduğu hususunda sarîh fikre sahip olması gerekir. Bu alternatif sayıca az olan etnik grubun temel hayati meselelerde haklarının çiğnenmesi yani sayıca düşük olduğu için hak bakımından da düşük sayılmasıdır. Kemmiyet itibariyle farklılık, keyfiyet itibariyle farklılık haline gelmektedir. Zira hak itibariyle düşük olan, değer itibariyle de düşük görünmektedir.

Fakat bu demokrasi mefhumu ile herhangi bir müşterek tarafı olan bir çözüm yolu değildir. Zor, akla karşı durmaktadır. Bu iki prensip arasında seçimini çoktan yaptığını ve akli tercih ettiğini

iddia eden böyle bir devir içinde sizinle konuşmak şerefine mazhar olduğum bu mesele hakkında da doğru bir hükme varmak zor olmasa gerektir. Teşekkür ederim.

EK I

Ahdı Millî

Bulunduğu yer : Meclisi Meb'usan zabıt ceridesi, dördüncü devrei intihabiye, 1 inci içtima; 11 inci inikad (eski yazıyla).

Diğer Türkçe ve İngilizce kaynaklar : Turkey and the United Nations, prepared under the auspices of the Institute of International relations of the Faculty of Political Sciences at the University of Ankara for the Carnegie Edowment for International Peace, Manhattan Publishing Company; N.J. 1961, p. 10 ff.

Ahdî millî 28 Ocak 1920 tarihinde tesbit edilmiş ve aynı senenin 17 Şubat'ında umumî heyete okunmuş; umumî heyet metni alkışlar arasında dinlemiş ve okunmanın hemen akabinde müzakeresiz ve ittifakla kabul edip dünya parlâmentolarına tebliğ ve basın vasıtasıyla dünya efkârı umumiyesine bildirmeye karar vermiştir. Ahıt bizzat Mustafa Kemal'in (Atatürk) ön projesine uygun olup millî mücadeleden evvel toplanan Sivas ve Erzurum kongrelerinde ittihaz edilen kararlara dayanmaktadır. Ahdî millînin parlâmento vesikalarına göre metin şudur :

Lahika

Ahdı Millî - Misakı Millî

Osmanlı Meclisi meb'usan âzaları, istiklâli Devlet ve istiklâli milletin, haklı ve devamlı bir sulhe nailiyet için ihtiyar edebileceği fedakârlığın haddi âzamisini mutazammın olan esasatı atıyeye temamî riayetle mümkünüttemin olduğunu ve esasatı mezkûre haricinde payidar bir Osmanlı saltanat ve cemiyetinin devamı vücudu gayrı mümkün bulunduğunu kabul ve tasdik eylemişlerdir :

Madde : 1 — Devleti Osmaniye'nin münhasıran arap ekseriyetiyle meskûn olup 30 teşrinevel 1918 tarihli mütarekenin akdinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamının mukadderatı, ahâlisinin serbestçe beyan edecekleri ârâya tevfiikan tâyin edilmek lâzım geleceğinden mezkûr hattı mütareke dahil ve haricinde dinen, ırkan, emelen müttehit ve yekdiğerine karşı hürmeti mütেকabile ve fedakârlık hissiyatıyla meşhum ve hukuku ırkiye ve içtimai-

yeleriyle şeraiti muhitiyelerine tamamiyle riayetkâr Osmanlı islâm ekseriyetile meskûn bulunan aksamının hey'eti mecmuası hakikaten veya hükmen hiçbir zaman tefrik kabul etmez bir küldür.

Madde : 2 — Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda arayı amellerile ana vatana iltihak etmiş olan Elviyei selâse için ledecilap tekrar serbestçe arayı ammeye müracaat edilmesini kabul ederiz.

Madde : 3 — Türkiye sulhüne talikedilen garbî Trakya vaziyeti hukukiyesinin tesbiti, sekenesinin kemali hürriyetle beyan edecekleri araya tebaan vakî olmalıdır.

Madde : 4 — Makarrı hilafei islâmiye ve payitahtı saltanatı seniye ve merkezi hükûmeti Osmaniye olan İstanbul şehri ile Marmara denizinin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının ticaret ve münakalâtı âleme küşadı hakkında bizimle bilûmum alâkadar devletlerin müttefikan verecekleri karar muteberdir.

Madde : 5 — Düveli itilâfiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında tekerrür eden esasatı ahdiye dairesinde ekâlliyetler hukuku-memaliki mütejaviredeki müslüman ahalinin de aynı hukuku istifade etmeleri emniyesiyle- tarafımızdan teyit ve temin edilecektir.

Madde : 6 — Milli ve iktisadî inkişafatımız dairei imkâne girmek ve daha asrî bir idarei muntazama şeklinde tedviri umura muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de istiklâl ve serbestii tammeye mazhar olmamız üssülesası hayat ve bakamızdır. Bu sebeple siyasi, adli, malî ve saire inkişafatımıza mâni kuyuda muhalifiz.

Tahakkuk edecek duyunatımızın şeraiti tesviyesi de bu esasata mugayir olmayacaktır.

28 Kanunusani 1336 (1926)

EK II

16 Mart 1921 tarihli Türk - Rus anlaşmasının girişi (D, III, 2, 102 vd). Şu cümle ile başlamaktadır : Milletlerin uhuvveti esasını ve akvamın kendi mukadderatını serbestçe tâyin etmek hakkını tanımakta müttehit olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle, Rusya Şûraları Federatif Sosyal Cumhuriyeti Hükûmeti, tevessü ve İstilâ siyasetine karşı olan mücadelelerindeki tesanütlerini..... bil müşahade».

Aynı cümle Türkiye'nin aynı tarihte yani 16 Mart 1921 de bir defa Kafkas Sovyet Cumhuriyetleri ile (Ermenistan, Azerbeycan ve Gürcistan) diğer bir defa da Ukranya Sovyet Cumhuriyetleriyle imzaladığı iki mukavelenin girişinde de vardır.

Bundan başka mezkûr Türk - Rus anlaşması şu maddeyi ihtiva etmektedir.

Madde : 4 — Tarafeyni müteakideyn Şark milletlerinin harekât-ı milliye-i istihlâskâranesi ile Rus erbabı mesaisinin yeni bir nizamı içtimaî için olan mücadelesi beynindeki tekarünü bil müşahade işbu akvamın hürriyet ve istiklâle olan haklarını, arzu ettikleri hükümet ile idare olunmak selâhiyetlerini resmen tasdik ve teyid ederler.

EK III

1 — Musul meselesi için Türk literatürü : Cemil *Bilsel*, Lozan II (1933) s. 217 ff.; Yusuf Hikmet *Bayur*, Türkiye Devletinin dış politikası (Aussenpolitik des türkischen Staates) (1938), s.161 s. Nihat *Erim*, Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye, Musul Meselesi, Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi (= Der Internationale staendige Gerichtshof und die Türkei, Mossul-Frage) Band III (1946) s. 328 s. Mehmet *Gönlübol* - Cem *Sar*, Atatürk ve Türkiyenin dış politikası (1919-38) (= Atatürk und die Türkische Aussenpolitik) (1963) s. 63 ff. Mehmet *Gönlübol*, Milletlerarası siyasi teşkilatlanma (= Internationale politische Organisation) 1964, s. 137 ff.

2 — Yabancı literatür : L. Le Fur, L'affaire de Mossul, Revue Général Band 33 (1926) s. 60 ff. und 209 ff. H.W. Briggs, L'avis consultatif No. 12 de la Cour permanente de Justice Internationale dans l'affaire de Mossul, Revue de Droit International (de Visser) band 54 (1927). L. Crustiansky, La question de Mossul devant le Conseil de la Société des Nations (1927). P.E.L. Bomli, L'affaire de Mossul 1929. E. P. Walters, A history of the League of Nations BI (1952) s. 306 ff. C. L. Edmonds, Kurds, Turks and Arabs (1957) s. 385 ff.

Musul bölgesi, ahalisinin kahir ekseriyeti Türk ve Kürt asıllı olduğu için ve ahalinin Kürt olan kısmı da müşterek din ve kültür dili yüzünden, aynı zamanda hayat ve kader bağlantıları dolayısı ile Türk milletinin bir unsuru sayılmak gerektiğinden, Ahdî millî de Türk ana vatanının ayrılmaz bir parçası telâkki ve üzerinde hak id-

dia edilmişti. Ayrıca da musul bölgesi 18 Ekim 1918 tarihli mütareke anlaşmasından sonra ve anlaşmanın müttefiklere emniyetlerinin tehlikeye düşmesi halinde her türlü stratejik noktayı işgal etme selâhiyetini veren 7 inci maddesi mucibince İngiliz silâhlı kuvvetleri tarafından 15 Kasım 1918 de işgal edilmiştir.

Bu duruma uygun olarak Türkiye Lozan barış anlaşması müzakereleri esnasında Musul Statüsünün milletlerin kendi kaderini tâyin prensibi gereğince plebisit ile tesbit edilmesini istedi. İngiltere bu talebi, Musul ahalisinin okuma yazma bilmemesi sebebiyle plebisite müsait bulunmadığı iddiasıyla kabul etmedi ve Musulun Iraka eklenmesini talep etti. Bu hususta fikir birliğine varılamadığından anlaşmanın madde 3/2 hükmü ile çözüm atıye bırakıldı.

«Türkiye ile Irak arasındaki hudut 9 ay zarfında Türkiye ile Büyük Britanya arasında sureti muslihane tâyin olunacaktır. Tâyin olunan müddet zarfında iki hükümet arasında itilâf husulegelmediği takdirde, ihtilâf cemiyeti akvam meclisine arz olunacaktır. İngiliz ve Türk hükümetleri hudut mevzuunda karar alınmaya kadar hiçbir askerî yahut, nihaî kaderleri bu kararın alınmasına bağlı bulunan bölgelerin halihazır durumunda herhangi bir değişiklik yapabilecek mahiyetteki harekâta geçmemeyi karşılıklı olarak taahhüt ederler.

Taraflar mukavelede gösterilen müddet içinde İstanbuldaki müzakereleri esnasında (19 Mayıs -5 Haziran) daha da birbirlerinden ayrıldıkları için mesele milletler cemiyetine geldi. Milletler cemiyeti de kendi kaderini tâyin prensibinin kullanılması hakkındaki Türk talebine itibar etmedi, fakat bu mahalle üç âzalı bir komisyon yollamakla yetindi. Komisyon ahalinin herhangi bir memlekete ilhâk edilmek istemeyip kendi istiklâlini talep ettiğini bildirdi ve fakat ilk çözüm olarak Musulu, Irak 25 yıl müddetle İngiliz mandası altına konması şartıyla, Iraka eklemek, aksi takdirde bu mıntıkeyi Türkiyeye bırakmak teklifini yaptı. Milletler cemiyeti ilk çözüm yoluna karar verdi (16.XII.1925) bu arada kararına da beynelmîlel adalet divanının teferruath bir mütalâasına istinat etmek suretiyle ilzam edici kuvvet izafe etti. Halbuki bu mütalâa Lozan barış müzakereleri esnasında Türk heyeti tarafından sarahaten reddedilmiş, hattâ İngiliz heyeti tarafından dahi bağlayıcı olmadığı kabul edilmişti. Her halükârda lafız itibariyle de şüpheden ari bir mesnet teşkil etmiyordu. Milletler cemiyetinin kararından az sonra Türkiye, Büyük Britanya ve Irak arasında bir iyi komşuluk

anlaşması imzalandı. Bu anlaşma mucibince Türkiyeye Irak petrol-rolleri gelirinden zaman ve miktar itibariyle mahdut bir hisse tanımıyor, bir de ehemmiyeti haiz olmayan hudut tashihi kabul ediliyordu.

Hadiseler, Milletler Cemiyetinin Musuldan eğer Türkiyeye olan bağlarına rağmen onu Türkiyeye bırakmak istemiyorsa ahalisinin rivayet olunan arzularına uygun olarak zaruri ise Irakta olduğu gibi İngiliz mandası altında da olsa kendine has bir devlet yaratmasının daha iyi olacağını kâfi derecede göstermiştir.

EK IV

Lozan müzakereleri esnasında Türkiye baş delegesi, mühim toplantılardan biri esnasında şu demeci vermiştir.

«Halihazır Türk devleti, hükümlerini kendi millî topraklarına inhisar ettirmek hususuna bilhassa bağlı devletler camiasındadır. Bu ana prensipten müphem olan misakı millî birinci maddesinde inhisari bir şekilde araplara ekseriyetle meskûn bulunan toprakların kaderinin mahallî halk tarafından hür olarak izhar edilecek iradeye göre tanzim edileceğini bildirmektedir. Türk heyeti müttefikler tarafından da ilân edilen bu prensibe sadık olarak, Mezopotamyanın, Hicazın, Mısırın, Suriyenin Türkiye hudutları dışında kalmış olan diğer ülkeler gibi, kendilerine uygun gelen idareyi tam bir hürriyet içinde seçmek hakkına sahip bulduklarını resmen beyan etmeyi vazife saymaktadır.

Lozan mukavelesinin (madde 16 I) müttefiklerin ön projesinden farklı olan ilgili hükmü şudur : Türkiye işbu muahedede muarrar hudutlar haricinde kalan bilcümle arazi üzerinde ve bu araziye müteallik ve kezalik işbu muahede ile üzerlerinde kendi hakkı hakimiyeti tanınmış olan adalardan gayri cezireler üzerinde -ki bu arazi ve cezirelerin mukadderatı alâkadarlar tarafından tâyin edilmiş veya edilecektir- her ne mahiyette olursa olsun haiz olduğu bilcümle hukuk ve müstenidatından feragat ettiğini beyan eyler.

EK V

Türk literatürü : Şükrü *Torun*, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında Kıbrısın durumu (Die Lage von Zypern unter den türkischen, britischen und griechischen Gesichtspunkten) (1956) Tahsin Demiray, Tarihin ışığı altında Kıbrıs (Zypern, unter der geschichtlichen Perspektive) (1958).

A. Suat *Bilge*, *Le Conflit de Chypre et les Cypriotes turcs*, 1961
 Fahir A. Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi (1954-1959)*, (Cypernfrage) 1963.

Yabancı literatür : P. *Tzermias*, *Der neue Status Zyperns*, AOR Bd. 84 (1959) s. 459 ff.

C. G. *Wingenroth* : *Zypern, Aussenpolitik*. Bd. 10 (1959) s. 235 ff.
 M. *Woodhouse* : *Das Zypernproblem und die Abkommen von 1959* EA Bd. 15 (1960) s. 63 ff.

G. *Vlachos* : *L'organisation constitutionnelle de la République de Chypre*. Rev. intern. de dr. Comp. Bd. 13 (1961) s. 525 ff. Diğer yazılar için bak : yukarda s. 4 Note (9) und Art. *Zypern in W VE von Straff-Schlochauer* Bd. III 899 ff. (901).

1 — Etnik durum : Bilindiği üzere Kıbrıs ahalisi iki esas cemaatdan yani Rum ve Türk cemaatlarından mürekkeptir. Bunların yanında Ermeniler, Maruniler ve museviler gibi küçük grupları da ihtiva etmektedir. Bu muhtelif grupların geçmiş zamanlarda birbirleriyle sayı itibariyle münasebetlerini kesinlikle tesbit etmek mümkün olmamaktadır. Mamafih bazı verilen malûmattan şu hususlar çıkarılabilmektedir. 19 uncu asırdan evvel Türk Cemaati sayı itibariyle Rum cemaatine üstün iken durum sonra tersine dönmüş ve Türk cemaati ahalinin beşte birini teşkil eder hale gelmiş, çok geri-

(12) Meselâ bak : *Intonopulos* : *Les tendances Constitutionnelles des Etats ayant accédé recemment à l'indépendance : La constitution de la République de chypre*, *Revue Hellenique de droit international* cilt 15 (1962) sh. 307 ve müt; *Tenekides G* : *La Republique de chypre et le droit international, politico*, Pavia cilt 27, sh. 69 ve dev; *Mamopoulos P* : *La constitution de Chypre Politique*, Paris cilt 18 (1962) sh. 176 ve dev).

Ekseriyetin tâyini prensibi son zamanlarda Yunan hükûmeti tarafından da benimsenmiştir. Yunan Başvekili 1964 de Paris'i Kıbrıs meselesi ile ilgili ziyaretinde basın temsilcilerine şu beyanda bulunmuştur (meselâ 1 Temmuz tarihli *Le Figaro*'ya bakınız) : «Bizim görüşümüz adanın mutlak istiklâli, kendi kaderini tâyin hakkı ve Türk ekalliyetinin haklarının garanti altına alınmasıdır.» Bu suretle «Yunanistanın... zamanımızın dünyanın her memleketinde demokrasinin kendilerine göre işlemesi icap ettiği prensiplerine sadık... olduğu» söylenmiş ve «Bunun ekseriyet için idare etmek, ekalliyet için de iç işler mevzuubahs olduğunda murakabe etmek» olduğunu; millî ekalliyete gelince, onun da iktidarın hakkını sui-istimal etmesine karşı korunacağını Kıbrıs hükûmetinin taleplerinin Birleşmiş Milletler Anayasasına göre bundan ibaret olduğunu ilâve etmiştir : arkasından da «Demokrasi prensibinin olduğu gibi saf ve basit şekliyle tatbikinden başka çözüm yolu yoktur» görüşünü sözlerine eklemiştir.

lemiştir (1). Türk cemaatinin sayıca gerilemesi muhtelif sebeplerden ileri gelmiştir. İlk safta gelen sebep İngiliz idaresi altındaki mahdut resmî ve hususî meşguliyet imkânlarından dolayı sadece Türkiye'ye değil, Fakat İngiltere'ye, Birleşik Amerika'ya, Avustralya'ya vs. vuku bulan muhacerettir.

Türk ekâlliyyetinin iskân durumuna gelince, bu da bölge itibarıyla birleşik hususiyetler arzmemektedir. Buna rağmen meskûn bölgeler mahallî alanda, ya bütün köyler yahut köylerin veya şehirlerin birbirine bağlı kısımları olarak belirli ayrı birlikler teşkil etmektedirler. Bu mahalî birimler ekli haritanın da gösterdiği gibi en azından adanın batı kısmında kesif bir şekilde yan yana bulunmaktadırlar.

2 — Kıbrıs Anayasası : 1959 tarihli Zürih ve Londra anlaşmaları ve bu anlaşmalar üzerine inşa edilmiş anayasa ile Kıbrısta müstakil Rum ve Türk cemaatlerine istinat eden şahsî sistemde - federatif başkanlık tarzında bir cumhuriyetçi devlet kurulmuştur. Devletin bir Rum Cumhurreisi ile Türk Cumhurreisi yardımcıdır. Hükümet ve parlâmentodan her biri 7/10 nisbetinde Rum ve 3/10 nisbetinde Türk âzadan mürekkeptir. Bunun dışında cemaatlerden herbirinin vergilendirme de dahil teşriî ve icraî selâhiyetleri haiz kendilerine ait parlâmentoları vardır. Diğer taraftan Kıbrıs anayasa sistemine göre âmme sivil hizmetleri her iki cemaat arasında aynı 7/10, 3/10 nisbetleri dahilinde askerî kuvvetler ise 6/10, 4/10 nisbetinde dağıtılacaktır. Nihayet arzu edilen beş şehirde her iki cemaatin ayrı idareleri olacaktır.

Bu taksim tarzına mütemadiyen cemaatlerin sayı durumlarına uymadığı, dolayısıyla Rum cemaatinin zararına olduğu ithamı yöneltilmiştir. Fakat bu müsavatsızlığın Türk cemaati için çok gayrı müsait şartlara göre yapılmış fonksiyon taksimine bir muvazene getirmek üzere kabul edildiğini gözönünde bulundurmamak gerektir. Gerçekte 1959 - 1960 anayasa sistemi Kıbrıs devletinin idaresini Rum cemaati liderlerine tevdi etmiş, Türk cemaati liderlerine ise mahdut haklar tanımıştır : Esas itibarıyla bir veto hakkı yahut ilgili meselenin yeniden müzakeresini istemekle tükenen bir kontrol hakkı tanınmıştır. Bu kontrol hakkının tesirsiz olduğunu halihazır Kıbrıs krizi kâfi derecede göstermiştir. Aslında idare makamlarının devrevî bir şekilde iki cemaat arasında değiştiği bir sistem öngörülmesi yerinde olurdu. Ayrıca memurların yahut askerlerin sayısının değil, fakat kademe ve mevkilerinin önemli olduğunu da gözö-

nünde bulundurmak gerektir. Fakat anayasa birkaç istisna hariç bu hususta hüküm ihtiva etmemektedir.

Mezkûr beş şehirde komün idarelerinin de ayrılması, böyle bir ayırma modern bir idarenin icaplarıyla gayrı kabili telif olduğu gerekçesi ile tenkit edilmiştir. Mahallî muhtariyetin mahzurlarının birlikte çalışma ve merkezi murakabe tedbirleriyle çok rahat bir şekilde bertaraf edilebileceği düşünülürse, bu tenkidi kolay karşılamak mümkündür. Eğer bu gibi itirazların hakiki arka plânda kalan sebepleri anlaşılacak isteniyorsa Osmanlı devletinin bütün tarihinde dinî ve etnik bakımdan ayrılmış komün sistemini daima tatbik ettiğini ve bu sayede muhtelif etnik ve dinî grupların hususiyetlerini muhafaza edebilmelerinin geniş ölçüde kolaylaştırılmış olduğunu hatırlamak kâfidir.